

"İ'lem eyyühe'l-aziz! Vücut nev'inde tezâhüm yoktur. Yani, pek çok âlemler, haller, vücut sahnesinde içtima eder, birleşirler..." Devamıyla izah eder misiniz?

Varlık; vacip ve mümkün olmak üzere ikiye ayrılır.

Vacip varlık, ezeli ve ebedidir. **Varlığı kendinden olup, hiçbir varlığa dayanmaz.** Varlıklar içinde en sağlam ve en mükemmel varlıktır. Bütün eksik ve kusurlardan münezzehtir. **Fanilik, dağılmaklık, bileşenlik, eskime, zayıflık, zaman ve mekan kayıtlarına mahkumiyet, inhisar, hacim ve yer kaplama** gibi mümkün varlık sıfatlarının hepsinden **münezzehe ve mukaddestir.**

Mümkün varlık ise, başlangıcı ve sonu olan bir varlıktır. Varlığı başka bir varlığa muhtaçtır ki, o muhtaç olduğu varlık da vacip varlıktır. Mümkün varlık, vacip varlığa nispeten gayet zayıf ve nakıs bir varlıktır. Bütün eksik ve kusurların cevelan ettiği bir varlıktır. Fanilik, dağılmaklık, bileşenlik, eskime, zayıflık, zaman ve mekan kayıtlarına mahkumiyet, inhisar, hacim ve yer kaplama gibi hal ve sıfatlar mümkün varlığın sıfatlarıdır.

Mümkün varlığın kelimelerdeki manası ise, **varlığı ile yokluğu müsavi** olan demektir. Yani var olması ile yok olması eşit iken, bu eşitliği mümkün varlık sınıfından olmayan, vacip bir varlığın bozması gerekir ki, vücut bulabilsin. Yoksa bu eşitlik, asla kendiliğinden ya da başka bir mümkün tarafından bozulamaz.

İmkan ve devir delilleri bu mesele üzerine bina olur. Yani kendi varlık kazanmamış bir mümkün, nasıl başka bir mümkünle illet ve sebep olabilir. Ahmet kendisi varlık alanına çıkmamışken, Mehmed'i varlık alanına çıkarabilir, demek gibi bir safesatadır. **Mümkün varlıklar, vücut sahasına, ancak varlıkta olan ve varlığı ezeli ve ebedi olan Allah'ın var etmesi ile var olabilirler.**

Üstad'ın bu i'lemde vurguladığı ana tema; Allah'ın vacip olan varlığı ile mahlukatın mümkün olan varlığını mukayese etmektir. **Vacip olan Allah'ın varlığı;** makam, rütbe, sağlamlık, kuvvet, kayıtlardan münezzehe olma bakımından, mümkün varlık sınıfına nispeti, kıyasa gelmeyecek kadar fevkindedir. Bu yüzden Allah, mümkün olan varlık sınıfında tedbir ve tasarruf ederken, suhuletle ve manisiz tasarruf eder. Bütün mahlukatın tedbir ve idaresi ile bir mahlukun tedbir ve idaresi Allah için aynıdır.

Mümkün varlıklar sınıfında birbirinden farklı, hatta birbirine mübayin ve zıt çok âlemler bir arada içtima edebilir ve etmiştir. Bu âlemlerden bazıları bazısına nispeten zayıf ve kuvvetlidir. Mesela, maddi âlemden olan beyindeki tırnak kadar hafıza organı, misal ve mana âleminden, yüz binlerce misali levhaları ve manaları içine

---

alabilir ve alıyor. Demek maddi alem, misal ve mana aleminden kuvvet ve sağlamlık noktasından daha üstündür. Bu kuvvet ve sağlamlık noktasından birbirinden farklı alemler, birbirine nispet edildiği vakit, biri diğerinin yanında daha zayıf ve vehmi gibi duruyor, ama sonuçta hepsi mümkün varlık sınıfı içindedirler. Aynı şekilde, vacip olan Allah'ın varlığı ile mümkün olan mahlukatın varlığı kıyas edildiği vakit, mahlukatın vücutları vehmi ve hayali gibi oluyor. Tabiri caiz ise vacip vücuttan bir zerre, mümkün vücutların hepsinden daha sağlam daha kuvvetlidir.

Bu i'lem de ikinci bir husus ise, mümkün varlık sınıfında, çok farklı ve zıt mahiyette olan alemlerin girift bir şekilde beraber bulunmasıdır.

Mesela, maddi alem ile misal alemleri iç içedir. İç içe olmaları karışıklık ve sıkışmayı gerektirmez. Üstat bunu duvarları aynadan olan bir oda temsili ile akla yaklaştırıyor. Odanın tek lambası her bir duvarın aynasında görünür, hepsinde görünmesi, sıkışıklığa ve tezahüme sebep olmaz. Merkezde asıl olarak duran lambada bir değişiklik yapsan, bütün aynalarda da o değişiklik gerçekleşir. Zira aynadaki görüntünün kayyumu, yani ayakta tutucusu merkezdeki lambadır. Asıl ve merkezde olan lamba, aynadaki misali lambaların banisi ve aslıdır. Burada ne varsa, aynalardaki misali olanlarda da o olur.

İşte mümkünat içinde bu şekilde olan binlerce alemler vardır. Ve hepsi beraber ve iç içedirler. Kuvvetli olan alemler zayıf olan alemlerin tedbir ve idare noktasından avucunun içinde gibi galip bir şekilde üstünde ve fevkindedir.

"İ'lem Eyyühe'l-Azîz! Vücut nev'inde tezâhüm yoktur. Yani, pek çok âlemler, haller, vücud sahnesinde içtima' eder, birleşirler. Meselâ: Gece zamanı duvarları camdan olan ve elektrik yanan bir odaya girdiğin vakit, âlem-i misâle bir pencere hükmünde olan camlarda pek çok menzilleri, odaları göreceksin."

"Sâniyen: Odada otururken, kemâl-i sühûletle o misalî odalarda her çeşit tebdil, tağyir, tasarruf edebilirsin."

"Sâlisen: Odadaki elektrik, elektrik misallerinin en uzağına en yakındır. Çünkü o misalî misâllerin kayyumu odur."

"Râbian: Bu maddî vücudun bir habbesi, bir parçası, o misâlî vücudun bir âlemini içine alabilir. Bu dört hüküm, Vâcib ile âlem-i mümkünat arasında da câridir. Çünkü mümkünatın vücudu, Vâcibin nurundan bir gölge olduğu cihetle vehmî bir mertebededir. Vâcib'in emriyle vücûd-u hariciyeye girer. Sâbit ve müstekar kalır. Demek mümkünatın vücudu bizzât hakikî bir vücûd-u hâricî olmadığı gibi, vehmî veya zâil bir zıll de değildir. Ancak, **Vâcibü'l-Vücut'un îcâdıyla bir vücutdur."(1)**

İnsanın zekasını zorlamasıyla ulaşması mümkün olmayan çok uzak hakikatler bazen bir temsil ile hemen akla yakınlaştırılabilir. Üstat Hazretleri, iman hakikatlerine dair pek çok ince, derin, yüksek ve geniş hakikatleri Allahın ihsanıyla akıllara yaklaştırmaya muvaffak olmuştur.

“Felillâhilhamd, sırr-ı temsil dürbünüyle, en uzak hakikatler gayet yakın gösterildi.”(2)

İşte bu ders, bunun en güzel bir örneğidir.

Önce dört temsil nazara verilmiş, sonra bu temsillerde geçen meselelerin **“Vâcib ile âlem-i mümkinat arasında da câri”** olduğu beyan edilerek temsilden hakikate geçilmiştir.

“Vücut nev'inde tezâhüm yoktur.”

Tezahüm, yer darlığı demektir. Varlığın birçok şekli, birçok çeşidi vardır ve bunlar birlikte bulunabilirler. Üstadımızın ifadesiyle **“Pek geniş gaybi âlemlerin de bu küçük arzda içtimaları mümkündür.”**

Metinde geçen lamba misâlini ele alalım. Ampülün varlığı, ışığın varlığı, elektrik akımının varlığı birbirinden farklıdır. Ama, bunlar arasında birliktelik yahut komşuluk vardır. Öte yandan, toprağın varlığı başka, yer çekiminin varlığı daha başkadır. Ama bu iki farklı türden varlık arasında da yer darlığı yoktur.

Bedenin varlığı ile ruhun varlığı, eşyanın varlığı ile onların aynalardaki akislerinin varlığı için de aynı hakikat geçerlidir. Nitekim, metinde verilen örnekte aynalarda binlerce menzil teşekkül etmiştir, fakat ne bu menziller arasında bir yer darlığı vardır, ne de o kadar çok menzilin varlığı odanın varlığına bir darlık, bir külfet getirmiştir.

“Odada otururken, kemâl-i sühûletle o misâlî odalarda her çeşit tebdil, tağyir, tasarruf edebilirsin.”

Bu harika misâl ile Cenâb-ı Hakk'ın bütün eşyayı **mübaşeretsiz, yâni temas etmeksizin** çok kolay bir şekilde sevk ve idare edebildiği, onlarda her çeşit tebdiller, tağyirler icra edebildiği hakikatine büyük bir pencere açılmıştır.

“Odadaki elektrik, elektrik misâllerinin en uzağına en yakındır.”

Bu temsil ile de Allah'ın mahlukattaki tasarrufunda yakın uzak farkı olmadığı, bütün eşyayı ve her türlü hadisatı birlikte yarattığı ve icra ettiği ders veriliyor. Lambanın bütün misâlî odalardaki akisleri lambaya aynı uzaklıktadır. Zira, o misâli menziller

---

için mesafe söz konusu değildir. Bütün o misâli lambaların ışıkları gerçek lambanın ışığından gelmektedir. Onlardaki aydınlığın kayyumu, bu gerçek lambadır, onun ışığıdır. Hepsi ona muhtaçtır, hepsinin ışığı onun ışığıyla kaim ve hepsi ona aynı derecede yakın olduklarından lambanın gerçek odaya en yakın görüntüyü aydınlatmasıyla en uzaktakini aydınlatması arasında hiç fark yoktur.

“Bu maddî vücûdun bir habbesi, bir parçası, o misâlî vücûdun bir âlemini içine alabilir.”

Bu temsilin geniş açıklaması, [Yirminci Mektup'taki](#) **“Mübâyenet-i mahiyet ve adem-i takayyüdün kolaylığa sebebiyeti”** bahsinde yer almıştır. Kısaca şunu söyleyebiliriz:

Maddi vücûdun bir habbesi olarak küçük bir çakıl taşıyı örnek olarak alalım. Bu taş meselâ iki gram ağırlıkta olsun. O aynalardaki binlerce çakıl taşı görüntüsünü hayalen bir araya getirseniz tümünün ağırlıkları bir gram bile etmez.

Allah’ın varlığı vacib varlıktır. Yâni, varlığı zâtındandır, ezeli ve ebedidir, olmaması muhaldir. Mahlukatın varlığı ise mümkün varlık cinsindedir. Yâni, varlıkları zâtlarından değildir, Allah’ın var etmesiyle var olmuşlardır, fânidirler, olup olmamaları müsavidir; olmaları da muhal değildir, olmamaları da.

İşte varlığı vacip olan Allah’ın kudretinin eşyadaki tasarrufu son derece kolaydır. Misâldeki bütün çakıl taşlarının ağırlıklarının bir gram bile etmemesi gibi, bütün eşyanın sevk ve idareleri de o kudrete, tabiri caizse, bir gramlık bile bir zorluk getirmez.

Bir başka örnek:

Bir eserin bütün cümlelerindeki ilim tecellileri de müellifin ilminden birer görüntü gibidir. Bu cümlelerin tümünü bir araya getirseniz, müellifin ilminin bir zerresini bile onlarda bulamazsınız.

İlim ve kudret sıfatları için verdiğimiz bu iki örneği diğer sıfatlar için de düşünebiliriz.

“Mümkinatın vücûdu, Vâcibin nurundan bir gölge olduğu cihetle vehmî bir mertebededir.”

“Vâcibin nurundan bir gölge” ifadesinde geçene nur kelimesi, ilâhî isim ve sıfatlara delâlet eder. Gölge ise, mümkinatın varlığının vacibin varlığına göre gölge kadar zayıf kaldığı manasına gelmektedir.

Üstat Hazretlerinin vahdetü'l-vücûd bahsinde geçen şu ifadesi konumuza ışık tutuyor:

“Yani 'Vâcibü'l-Vücûda nispeten başka şeylere vücut denilmemeli;

---

onlar vücut unvanına lâayık değillerdur.' diye hükmetmişler.”(3)

Dersin başında geçen lamba örneğini esas alırsak; söz konusu lambanın misâli odalardaki akisleri de onun ışığıyla parlarlar, ama onlar “lamba” unvanına layık değillerdur. Yâni, söz konusu odaya birisi girse ve o kişiye **“Burada kaç lamba var?”** diye sorulsa **“Bir lamba var.”** diyecektir. Diğerlerini lamba olarak kabul etmeyecektir. Şu var ki, o misâli lambalar yok da değillerdur. Vardırılar, ama varlıkları gerçek lambaya göre vehmi mertebededir.

Dipnotlar:

- (1) bk. [Mesnevi-i Nuriye, Zeylû'l-Habbe.](#)
- (2) bk. [Mektubat, Yirmi Sekizinci Mektup, Mahrem bir suale cevaptır.](#)
- (3) bk. [age., Yirmi İkinci Mektup, İkinci Makam.](#)